

ТЕМА:

ДІЯЛЬНІСТЬ ПСИХОЛОГА В НАПРЯМКУ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.

План:

1. Права та обов'язки учасників освітнього процесу щодо протидії насильству та булінгу.
2. Особливості спілкування з дітьми, що постраждали від насильства

ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ ТА БУЛІНГУ ВРЕГУЛЬОВАНО СТ. 53-55 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ОСВІТУ» ВІД 05.09.2017 Р.

Здобувачі освіти мають право на: - захист під час освітнього процесу від приниження честі та гідності, будь-яких форм насильства та експлуатації, булінгу (цькування), дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача(-ки) освіти; - отримання соціальних та психолого-педагогічних послуг як такі, що постраждали від булінгу (цькування), стали його свідками або вчинили булінг (цькування).

Цивільна відповідальність У випадку вчинення домашнього насильства (злочину або адміністративного правопорушення) малолітньою особою, яка не досягла 14 років, ні вона, ні її батьки не підлягають кримінальній чи адміністративній відповідальності. Однак, якщо при цьому була завдана шкода (наприклад, шкода, завдана ушкодженням здоров'я, майнова шкода, моральна шкода), то згідно зі ст. 1178 ЦКУ батьки такої дитини або особи, які їх замінюють, мають відшкодувати завдану шкоду, якщо вони не доведуть, що шкода не є наслідком несумлінного здійснення або ухилення ними від здійснення виховання та нагляду за малолітньою особою. Шкода, завдана неповнолітньою особою у віці від 14 до 18 років, згідно зі ст. 1179 ЦКУ відшкодовується нею самостійно на загальних підставах.

Адміністративна відповідальність за булінг (цькування) частково врегульовано статтею 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу» «Булінг (цькування), тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, також із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого(-ої), – тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.

Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, вчинене групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, – тягне за собою накладення

штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин.

Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, вчинене малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, – тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.

Діяння, передбачене частиною другою цієї статті, вчинене малолітньою або неповнолітньою особою віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, – тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин.

Неповідомлення керівником(-цею) закладу освіти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника(-ці) освітнього процесу – тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням до двадцяти процентів заробітку».

Педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники мають право на: - захист професійної честі та гідності; - захист під час освітнього процесу від будь-яких форм насильства та експлуатації, зокрема булінгу (цькування), дискримінації за будь-якою ознакою, від пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю.

Батьки здобувачів освіти мають право: - отримувати інформацію про діяльність закладу освіти, також щодо надання соціальних та психолого-педагогічних послуг особам, які постраждали від булінгу (цькування), стали його свідками або вчинили булінг (цькування); - подавати керівництву або засновнику закладу освіти заяву про випадки булінгу (цькування) стосовно дитини або будь-якого іншого учасника освітнього процесу; - вимагати повного та неупередженого розслідування випадків булінгу (цькування) стосовно дитини або будь-якого іншого учасника освітнього процесу.

Здобувачі освіти зобов'язані: - поважати гідність, права, свободи та законні інтереси всіх учасників освітнього процесу; - дотримуватися установчих документів, правил внутрішнього розпорядку закладу освіти, а також умов договору про надання освітніх послуг (за його наявності); - повідомляти керівництво закладу освіти про факти булінгу (цькування) стосовно здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу, свідком яких вони були особисто або про які отримали достовірну інформацію від інших осіб.

Педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники зобов'язані: - захищати здобувачів освіти під час освітнього процесу від будь-яких форм фізичного та психічного насильства, приниження чести та гідності, дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача(-ки) освіти; - додержуватися установчих документів та правил внутрішнього розпорядку закладу освіти, виконувати свої посадові обов'язки; - повідомляти керівництво закладу освіти про факти булінгу (цькування) стосовно здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу, свідком якого вони були особисто або інформацію про які отримали від інших осіб, вживати невідкладних заходів щодо припинення булінгу (цькування); - формувати у здобувачів освіти прагнення до взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами.

Батьки здобувачів освіти зобов'язані: - виховувати у дітей повагу до гідності, прав, свобод і законних інтересів людини, законів та етичних норм, відповідальне ставлення до власного здоров'я, здоров'я тих, хто їх оточує; - поважати гідність, права, свободи і законні інтереси дитини та інших учасників освітнього процесу; - дбати про фізичне і психічне здоров'я дитини, сприяти розвитку її здібностей, формувати навички здорового способу життя; - формувати у дитини культуру діалогу, культуру життя у взаєморозумінні, мирі та злагоді між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами, представниками різних політичних і релігійних поглядів та культурних традицій, різного соціального походження, сімейного та майнового стану; - настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства; - дотримуватися установчих документів, правил внутрішнього розпорядку закладу освіти.

Типовий алгоритм ведення діалогу з дитиною, яка постраждала від насильства⁴⁷:

1. Встановити довірливі стосунки між дитиною і дорослим - «Я тобі вірю». Багато дітей не можуть розповісти дорослим про те, що сталося, оскільки бояться, що вони їм не повірять. Причина цих страхів криється в тому, що кривдник(-ця)/агресор(-ка), як правило, авторитетніше і сильніше, ніж постраждала дитина. 2. Проявити співчуття – «Мені шкода, що це сталося». На другому етапі дитина повинна відчути, що її чують, співчують, розуміють думки і почуття, які у неї виникають. 3. Зменшити відчуття провини – «Ти не винен(-на) в тому, що сталося». Це третій крок, який спрямований на те, щоб дитина відчула себе комфортно і безпечно. Дорослий не повинен засуджувати, давати негативних оцінок поведінці дитини. 4. Підтримати і схвалити поведінку дитини: «Добре, що ти розповів(-ла)». Позитивна, емоційна підтримка, підкріплення бажання знайти вихід із ситуації

насильства є важливими моментами цього етапу. Дитині потрібна допомога в подоланні страхів, що виникають після розкриття фактів насильства. 5. Знайти резерви підтримки і допомоги – «Подумай, кому ще ти можеш розповісти про те, що відбулося/відбувається?» У даному випадку важливо показати дитині, що є люди, організації, яким можна довіритися і отримати від них допомогу і підтримку (родичі, знайомі, учителі, сусіди, служби соціального захисту, поліція, органи опіки і опікування і ін.). 6. Створити умови для припинення насильства і виробити стратегію поведінки – «Давай подумаємо, що ми можемо зробити, аби попередити подібні дії?» Тут потрібно з'ясувати внутрішні резерви дитини. Потім знайти разом з дитиною нові шляхи виходу із ситуації, що склалася. Часто дитина не бачить виходу, і проблема для неї здається неможливою для розв'язання, тому важливо почати обговорення, у ході якого направити на пошук альтернативних рішень. Роблячи вибір, дитина бере на себе відповідальність, і таким чином, у неї підвищується мотивація до активних дій. Але разом з цим, дати дитині зрозуміти, що гарантій того, що ситуація не повториться, немає. 7. Підтримати в рішучості. Звертатися по допомогу та за підтримкою щоразу, коли є потреба – «Ти можеш звертатися до мене стільки, скільки вважатимеш за необхідне». Чітко демонструйте позицію, що немає жодних обставин, якими можна було б виправдати насильницьку поведінку. Звертайтеся до дитини спокійним тоном, уникаючи активних проявів до алкоголізації), так і жертв такого знування (низька самооцінка, меланхолічний темперамент, гуманізм, ліберальні погляди). Констатована можливість соціально-психологічної реактивності булінгу, яка виявляється в тому, що жертви булінгу самі стають булерами внаслідок навчання булінгу та бажання помститися. Констатована висока поширеність булінгу в шкільному середовищі (16-32%) та запропонована його класифікація шляхом поділу на вербальне, фізичне, моральне пригнічення, заборону та ігнорування. Встановлений достатньо тісний взаємозв'язок між схильністю до булінгу (як агресора, так і жертви) та низькою академічною успішністю. Виявлені гендерні особливості булінгу, схильність до якого у осіб чоловічої статі помітно переважає⁴⁶. ⁴⁶ Катерина Левченко, Микола Легенкий, Ольга Швед, Марина Легенка, Ольга Дунебабіна. Соціально-правові механізми запобігання та протидії знуванням у молодіжному середовищі. Праці III Міжнародного наукового конгресу Товариства навколишньої розвідки 2020 (ISC-SAI 2020). DOI: <https://doi.org/10.2991/aebmr.k.200318.023>

⁴⁷ Соціологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / За редакцією В.Г. Городененка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. - 560 с. URL: <https://vzvo.gov.ua/innovatsiyini-osvitni-tekhnohii/362-nasylyya-v-simi-metodychnyy-posibnyk>

98 РОЗДІЛ II. ТЕОРЕТИЧНО-ПРАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ «ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ ПРОЯВАМ НАСИЛЬСТВА: ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ

ОСВІТИ» При спілкуванні з дитиною, яка постраждала від насильства, неприпустимо: «Читати нотації». Відволікатися від розмови з дитиною. Обіцяти нагороду за надання інформації. Примушувати відповідати, наполягати розказати правду, навіть якщо впевнені, що дитина обманює; вимагати детальної інформації за умови, якщо дитина не розповідає всього, що, на вашу думку, їй відомо достеменно. Провокувати дитину питанням, як би вона хотіла покарати кривдника(-цю), що, на її думку, має бути справедливим покаранням за вчинене. Засуджувати будь-яку з відповідей, почуту від дитини. Виправляти «неправильну відповідь». У такому випадку допоможуть додаткові питання. Давати припущення щодо того, хто винен. Проявляти роздратування. Перебивати. Підганяти дитину. Розпитувати дитину, чому злочинець завдав кривди саме їй. Дитина не усвідомлює цього і часто звинувачує себе. Ставити питання на кшталт, чи любить дитина кривдника(-цю) і навпаки - чи любить кривдник(-ця) дитину. Давати надію на те, в чому самі не певні, наприклад, «з тобою більше ніколи не станеться нічого поганого», чи «подібні дії ніколи не повторяться». Обіцяти дитині, що ви не збираєтеся розказувати нікому про речі, які ви почуєте від неї. Може статися так, що інформацію щодо цієї справи треба буде передати до інших структур чи органів поліції. Допускати жодного прояву зневаги до постраждалої особи. Виявляйте розуміння і повагу, сприймайте постраждалу дитину такою, якою вона є. Рекомендації щодо опитування дитини, постраждалої від насильства^{48 49} емоцій, незалежно від змісту питання. Якщо дитина плаче, дозвольте їй це робити. Скажіть, що це цілком нормальна реакція. Стежте, щоб ваша розмова була довірливою. Визначтесь з дитиною, яка інформація має залишитися конфіденційною, а яка може бути розголошена. Повідомте, яку інформацію ви зобов'язані будете передати державним структурам. Не забудьте наприкінці розмови поцікавитися, чи хоче дитина ще щось сказати чи дещо запитати у вас. до алкоголізації), так і жертв такого знуцання (низька самооцінка, меланхолічний темперамент, гуманізм, ліберальні погляди). Констатована можливість соціально-психологічної реактивності булінгу, яка виявляється в тому, що жертви булінгу самі стають булерами внаслідок навчання булінгу та бажання помститися. Констатована висока поширеність булінгу в шкільному середовищі (16-32%) та запропонована його класифікація шляхом поділу на вербальне, фізичне, моральне пригночення, заборону та ігнорування. Встановлений достатньо тісний взаємозв'язок між схильністю до булінгу (як агресора, так і жертви) та низькою академічною успішністю. Виявлені гендерні особливості булінгу, схильність до якого у осіб чоловічої статі помітно переважає⁴⁶. 25 жовтня 2007 р. була прийнята Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, яка ратифікована Верховною Радою України у 2012 році та є частиною національного законодавства. Досить важливою є стаття 35 відповідного міжнародного договору, яка

визначає особливості опитування дитини. Так, згідно з п. 1 статті 35 Конвенції, країни, які ратифікували Конвенцію, мають вжити необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення: г) проведення опитувань дитини без необґрунтованої затримки, відразу після

⁴⁸ Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: Метод. посіб. / Автори-упоряд.: Д. Пурас, О. Калашник, О. Кочемировська, Т. Цюман; за заг. ред. Т. Цюман. – К.: ФОП Клименко, 2015. – 114 с. ⁴⁹ Навчально-методичний посібник «Підготовка працівників структурних підрозділів Національної поліції України у частині забезпечення та захисту прав дітей: ЧАСТИНА 1». – Київ, 2019. 99 ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ ПРОЯВАМ НАСИЛЬСТВА: ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ Основною метою бесіди з дитиною є отримання повного обсягу інформації про те, що сталося, в ході спонтанної розповіді дитини. Під час розмови фахівець має сидіти поруч із дитиною, не допускаючи розділення столом; спілкуючись з дитиною, необхідно демонструвати повагу до неї, приязність, досягти створення атмосфери максимальної довіри (наприклад, пригостити дитину чаєм). Після вибору часу і місця опитування дитини-жертви чи свідка варто провести розподіл опитування на етапи, кожний з яких виконує певну функцію. Наукою та практикою обґрунтовано такі фази проведення опитування: • попередня фаза; • вступна фаза; • фаза вільної розповіді; • фаза детальних запитань; • завершальна фаза. Попередня фаза Ця фаза охоплює дії, які передують контакту з дитиною. Вона полягає в отриманні інформації про дитину, свідка чи жертву, – її пізнавального, соціального та емоційного розвитку, а також щодо її найближчого оточення і сім'ї. Під час попередньої фази слід остаточно визначити, хто братиме участь в опитуванні і хто виконуватиме в ньому провідну роль. Вступна фаза Спеціаліст(-ка) (практичний(-а) психолог(-иня), соціальний(-а) педагог(-иня) запрошує на зустріч дитину, стосовно якої надійшла інформація про жорстоке поводження щодо неї. Зустріч може проходити у кабінеті психолога, соціального педагога чи в іншому, окремому приміщенні. Знайомлячись з дитиною, необхідно озвучити тему розмови, але при цьому варто уникати сугестивних слів, як-от: «важкий», «страшний», «насильство» тощо. Слід у зрозумілій і доступній для дитини формі представитись, повідомити, ким є особа, яка веде опитування, і в чому полягає її робота. Можна також запитати дитину, чи знає вона, ким є особа, що веде опитування, і якою є мета розмови. Це дозволить зорієнтувати дитину щодо ситуації та дізнатися, чи налаштована вона на співпрацю. 100 РОЗДІЛ II. ТЕОРЕТИЧНО-ПРАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ «ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ ПРОЯВАМ НАСИЛЬСТВА: ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ» Працівник(-ця) психологічної служби (практичний(-а) психолог(-иня), соціальний(-а) педагог(-иня)⁵⁰) має зустрітись з дитиною, стосовно якої надійшла інформація про жорстоке поводження

щодо неї. Зустріч може проходити у кабінеті психолога, соціального педагога чи в окремому приміщенні. повідомлення фактів компетентним органам; h) проведення опитувань дитини, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цього приміщенні; i) проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для таких цілей; j) проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо, та де це доцільно; k) якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження; l) можливості супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше.⁵⁰ Лист МОН від 28.10.2014 № 1/9-557

ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ З ДІТЬМИ, ЩО ПОСТТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА

Розмову з дитиною – незалежно від віку – слід починати з нейтральних, безпечних тем, пам'ятаючи при цьому, що вступна фаза не може тривати занадто довго. Дітей дошкільного та молодшого шкільного віку можна, наприклад, запитати про улюблену гру, телепрограму, улюблені страви. Якщо предметом справи є проблеми, пов'язані з функціонуванням сім'ї, то під час вступної фази слід уникати тем, пов'язаних з нею. Якщо відомо, що у дитини є проблеми у відносинах із однолітками, то дана тема також не повинна згадуватися на цьому етапі. Під час вступної фази необхідно встановити, чи дитина в змозі відрізнити правду від брехні та ознайомити її з обов'язком говорити правду. Можна просто запитати дитину, що означає говорити правду, а що означає обманювати, а також, що може трапитися, якщо хтось обманює. Коли йдеться про маленьку дитину, що має труднощі, як, наприклад, з'ясувалося, з визначенням правди і брехні, можна навести кілька правдивих і неправдивих речень, щоразу питаючи дитину, чи це є правдою, чи брехнею. Фаза вільної розповіді На цій фазі дитина-жертва чи свідок має розповісти про хід подій вільно, у своєму темпі, згідно з послідовністю згадуваного змісту. Цей етап показує, які елементи подій викликали емоції, були для дитини важливими, вартими того, щоб їх помітити та запам'ятати. Важливо ініціювати фазу вільної розповіді у такий спосіб, щоб дитина знала, чого саме від неї очікує спеціаліст(-ка). Наприклад, ставлячи відкриті запитання: «Розкажи, що трапилося, мені важливо почути твою версію», «Розкажи все, що пам'ятаєш, усе, що є важливим». Дитину, яка розповідає про подію або низку обставин у формі вільного викладу подій, не слід перебивати, навіть якщо вона відхиляється від суті справи чи вводить розгалужені побічні лінії. Не слід також виправляти, уточнювати її висловлювання або їх коригувати, порівнювати з інформацією, яка відома з інших джерел. Це може обмежити свободу подальшого викладення подій, завадити перебігу думок або змінити порядок

окремих згадуваних елементів. Фаза детальних запитань Метою особи, що проводить опитування, на цьому етапі є доповнення викладу подій, здійсненого дитиною під час фази вільної розповіді, та їх впорядкування для з'ясування обставин. Цей етап опитування повинен мати таку форму розмови, яка найбільше відповідає віковим та індивідуальним особливостям дитини. Не варто говорити дитині, що вона про щось забула у своїй розповіді або надала непослідовну інформацію, що суперечить іншим доказам. Це може пригнічувати її й гальмувати спонтанність відповідей або їх викривляти. Першим ключовим принципом у роботі з дітьми-свідками чи жертвами є застосування відкритих запитань. На початку фази детальних запитань рекомендуються наступні відкриті питання: «Що ти ще пам'ятаєш про подію..? Що ще сталося...?». При цьому слід нагадати дитині, що, якщо вона не в змозі відповісти на поставлене у такий спосіб запитання, вона повинна відверто сказати «не знаю» або «не пам'ятаю». У процесі розмови фахівець(-чиня) для себе повинен(-а) відтворити картину подій, що відбулися з дитиною, з'ясувати їхню черговість та отримати якомога більше деталей. Для цього варто ставити цілеспрямовані запитання, які стосуються: а) характеру насильства, якщо воно було; б) часу (коли саме це трапилося – уранці, вдень, увечері, вночі; якої пори року); с) людини, що заподіяла насильство; d) місця події; е) оточення; f) інших обставин тощо. Якщо дитині важко розказувати про події, які вона пережила, необхідно запропонувати відтворити болісну ситуацію за допомогою, наприклад, малюнка; за допомогою предметів, наприклад, ляльок. 101 повідомлення фактів компетентним органам; h) проведення опитувань дитини, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цього приміщенні; i) проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для таких цілей; j) проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо, та де це доцільно; k) якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження; l) можливості супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше. На етапі детальних запитань важливо спочатку зосередитися на інформації, яку надає дитина, і лише згодом – на даних, отриманих з інших джерел. Формулюючи дитині запитання, ніколи не посилайтеся на інформацію, отриману з інших джерел. Другим вирішальним принципом опитування дитини-свідка чи жертви є уникання запитань, які можуть викликати почуття провини, відповідальності дитини за події або їх перебіг, а також оцінки дитини та її поведінки. Третій не менш важливий принцип опитування полягає в тому, що слова, побудова запитань та їхня послідовність повинні відповідати віковим та індивідуальним особливостям дитини. Не забудьте наприкінці розмови поцікавитися у дитини, чи хоче вона ще щось сказати. Заключна фаза

Під час заключної фази першим питанням має стати, як почувається дитина після опитування та чи є у неї якісь побоювання. Після цього варто розказати дитині, що відбуватиметься далі, які дії будуть наступними і пояснити, яка їх мета. Наостанок слід поговорити на нейтральні, емоційно необтяжливі теми, щоб знизити напругу душевного стану дитини. Пам'ятайте: завершальна фаза є надважливою для захисту психічного здоров'я дитини. Після проведеного опитування постраждалого/постраждалої не залишайте його/її наодинці (доручіть дитину до приходу батьків класному керівнику(-ці), вихователю(-льці), іншому педагогічному(-ній) працівнику(-ці)). Поради фахівцям(-чиням) щодо створення оптимальної атмосфери під час опитування дитини, постраждалої від насильства: - звертайтеся до дитини за іменем; - виявляйте позитивне, доброзичливе ставлення до дитини, будьте переконливими, аби вона повірила у безпечну для неї обстановку; - говоріть повільно, чітко, спокійним голосом; - використовуйте просту, зрозумілу для дитини мову; - часто виражайте свою зацікавленість дитиною жестом (хитанням головою) або інтонацією; - доведіть дитині, що вона є партнером у розмові, скажіть, що те, що вона розповідає, є важливим; - підтримуйте відповідний зоровий контакт, без надмірного, безперервного спостереження за дитиною; - переривайте розповідь дитини лише тоді, коли це вкрай необхідно; - перепитайте дитину, якщо не зрозумієте її висловлювань; - якщо дитина довго не відповідає на запитання, спробуйте сформулювати його інакше; - гідно оцініть зусилля дитини, яка дає показання, але не хваліть за конкретні відповіді, не обіцяйте винагороди; - скажіть дитині у разі потреби, що ви усвідомлюєте, що дитина відчуває занепокоєння, і підкресліть небезпідставність її почуття; - домагаючись того, щоб дитина більше розповідала про себе, покажіть готовність відкрити частину свого приватного життя, щоб стати для малолітнього свідка чи потерпілого(-ої) більш реальною, ближчою людиною (наприклад, запитуючи про тварин, скажіть, яку мали тваринку у своєму дитинстві або яка є у вас тепер); - спостерегайте за тим, чи розуміє вас дитина; - починайте з неважких запитань, поступово ускладнюючи їх; - звертайте увагу на те, щоб одне запитання містило в собі лише одну тему, яка вимагає пояснення; - давайте дитині час опанувати питання, поміркувати щодо відповіді; - використовуйте прості граматичні конструкції; - ставте короткі питання, максимально на два-три слова довші за речення, які вживає дитина; - використовуйте в запитаннях активний стан дієслів, уникайте пасивного стану; - використовуйте власні назви та імена, уникайте займенників; - використовуйте просту термінологію, з дошкільнятами вживайте дво- чи трискладові поняття (наприклад, замість «продемонструй», скажіть «покажи»); - з'ясуйте з дитиною значення термінів, понять, якими вона оперує; - у запитаннях використовуйте висловлювання, які вживала дитина раніше під час опитування або під час вступної фази, навіть якщо вони дивні або

вulgарні; - перш ніж поставити дитині запитання, яке вимагає особливих знань, переконайтеся, чи ці знання є достатніми для того, щоб дитина дала відповідь (наприклад, перед запитанням про колір переконайтеся, що дитина розрізняє кольори і знає їхні назви). Поради фахівцям(-чиням) щодо їхньої небажаної поведінки в процесі опитування дитини, постраждалої від насильства: - не слід перестрибувати з теми на тему; - не ставте одночасно більше одного запитання; - уникайте жестикуляції та інтенсивної міміки; - не вживайте заперечень; - уникайте незрозумілих багатозначних висловів (наприклад, «ці речі», «така поведінка»); - уникайте абстрактних, узагальнювальних термінів та назв, віддаючи перевагу більш конкретним поняттям (наприклад, замість «тварина або зброя», скажіть «собака або пістолет»); - уникайте висловів, які змінюють значення залежно від місця й часу (наприклад, «тут», «там», «раніше», «пізніше»); - працюючи з маленькими дітьми, уникайте термінів, які описують співвідношення (наприклад, «більше», «менше», «швидше»); - не забудьте насамкінець розмови запитати дитину, чи хоче вона ще щось сказати. Рекомендації батькам або іншим законним представникам У спілкуванні з дитиною, яка потрапила в ситуацію насильства/або стала свідком/або скоїла насильницькі дії/вчинив(-ла) булінг, вам можуть допомогти фрази: - «Я тобі вірю» - «Я тебе чую» - «Я тебе підтримаю» - «Давай поговоримо про цю ситуацію» - «Що відбувається, через що ти себе так відчуваєш?» - «Іноді ми всі відчуваємося пригніченими. Давай подумаємо, як я можу тобі допомогти почуватися краще?» - «Я тебе люблю і мене турбує твій настрій. Скажи, що відбувається?» - «Поділись зі мною, як ти себе відчуваєш. Я, дійсно, хочу це знати» - «Мені шкода, що це сталося» - «Дякую, що ти розповів(-ла)» - «Як ти думаєш, кому ще ти можеш розповісти про те, що відбулося/відбувається?» - «Давай подумаємо, що ми можемо зробити, щоб такого більш не сталося?» «Ти можеш звертатися до мене стільки, скільки це буде потрібно» - «Відчувати провину це нормально» - «Я розумію, що ти зараз можеш почуватися по-різному, але це нормально для цієї ситуації» - «Ця розмова є дуже важливою для вирішення цієї ситуації». Поради батькам, як поводити себе з дитиною, аби унеможливити потрапляння чи скоєння ситуації насильства: - дитина має почуватися з вами нарівні, як із другом/подругою. Це дозволить встановити довірливі, чесні, відкриті стосунки. Тоді вона/він зможе відверто розповісти вам про свої проблеми та труднощі; - при спілкуванні з дитиною намагайтесь обирати для себе таке місцеположення, щоб ваші очі та очі дитини були на одному рівні; - дозвольте розповісти про свої почуття, переживання; - виявляйте щире співчуття й інтерес до дитини, не перетворюйте розмови з нею на допит, ставте прості, щирі запитання («Що трапилося?», «Що відбулося?»); - вислухайте дитину; - побачте ситуацію очима дитини; - допоможіть дитині знайти власний вихід із ситуації; - ваша роль полягає в тому, щоб надати дружню підтримку, почути дитину,

бути з нею, коли та страждає, навіть якщо вирішення проблеми, здається, не існує; - сприймайте дитину як особистість з її цінностями, переконаннями, бажаннями; - якщо ви не знаєте, що говорити, просто будьте поруч; - цікавтеся життям дитини: - Як твої справи? Ти чимось засмучений(-на)? Що приємного сталося сьогодні?; - Що тобі подобається? Розкажи про своїх друзів? Яку ти любиш музику, ігри? Я хочу послухати її з тобою/пограти з тобою? Тощо; - звертайте увагу на коло спілкування дитини в реальному житті. Цікавтеся, хто її друзі, чим вони займаються; - проявляйте цікавість до того, в яких соціальних мережах та групах вона спілкується, з ким контактує, на які теми. Контролюйте перебування та спілкування вашої дитини в інтернеті, використовуючи сучасні технології. Під час спілкування формулюйте позитивно-конструктивні фрази⁵¹: Висловлювання дитини Як треба діяти Як не треба діяти «Ненавиджу школу та ін.» Запитайте: «Що відбувається у нас, через що ти себе так почуваєш?» Не кажіть: «Коли я був/була в твоєму віці... та ти просто ледар(-ка)!» «Усе здається таким безнадійним» Скажіть: «Іноді усі ми відчуваємо себе пригніченими. Давай подумаємо, які в нас проблеми і яку з них потрібно вирішити в першу чергу» Не кажіть: «Подумай краще про тих, кому ще гірше, ніж тобі»⁵¹